

Adam Ruta

Od wypożyczalni książek do księgarni wydawniczej

Firma Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego w Krakowie w latach 1870–1900

W lipcu 1870 roku w Krakowie powstała nowa księgarnia i wypożyczalnia książek z siedzibą przy ulicy Floriańskiej 7¹. Została założona przez Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego, który wcześniej odbył praktykę księgarską we Lwowie, w Czerniowcach, Lipsku i Krakowie. Niewątpliwie w pierwszych latach działalności firmy podstawowym źródłem dochodów były opłaty pochodzące z wypożyczalni książek, o czym świadczy *Katalog tymczasowy wypożyczalni książek S. A. Krzyżanowskiego z 1870 roku*, wyszczególniający dwieście szesnaście tytułów w dwustu siedemdziesięciu dziewięciu woluminach². Wykaz ten rzuca światło na upodobania czytelnicze mieszczan krakowskich końca XIX wieku. Dominowały powieści – zarówno autorów polskich, jak i obcych. Najliczniej były reprezentowane powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego, wydane pod jego nazwiskiem oraz pod pseudonimem Bogdana Bolesławity (dwadzieścia dwa tytuły). Czyelnicy mogli także wypożyczyć dzieła takich autorów, jak: Jan Kochanowski, Jan Potocki, Tomasz Teodor Jeż, Paulina Wilkońska, Józef Korzeniowski, Walery Łoziński, Władysław Łoziński, Henryk Rzewuski, Jan Zachariasiewicz, Wincenty Pol, Julian Ursyn Niemcewicz, Zygmunt Krasieński, Adam Mickiewicz, Jędrzej Kitowicz, Aleksander Fredro, Michał Bałucki. Z pisarzy obcych były dostępne utwory: Eugeniusza Sue (*Zemsta Hiszpanki*, *Żyd wieczny tułacz*), Honoriusza Balzaka (*Obłąd umiejętności*), Aleksandra Dumasa (*Dama kameliowa*), Karola Dickensa (*Klub Pickwicka*). Sporą grupę oferowanych tytułów stanowiły pamiętniki (m.in. generałów Józefa Zajączka, Henryka Dąbrowskiego, Józefa Sułkowskiego, pułkownika Józefa Dominika Gąsianowskiego, księdza Faustyna Ciecierskiego, Michała Ogińskiego) i dzieła historyczne, np. *Polska w walce* Agatona Gillera, *Powstanie narodu polskiego* Maurycyego Mochnackiego czy *Udział Polaków w wojnie wschodniej* Zygmunta Miłkowskiego.

W księgarni działała też wypożyczalnia nut, ciesząca się dużą popularnością ze względu na szeroki wybór wydawnictw nutowych. Katalog wypożyczalni nut z 1874 roku wyszczególnia około sześciu tysięcy pozycji³, natomiast późniejszy – z 1885 roku – zawiera już około siedemnastu tysięcy pozycji⁴. Była to głównie muzyka fortepianowa takich kompozytorów, jak m.in.: Fryderyk Chopin, Wolfgang Amadeusz Mozart, Ludwig van Beethoven, Józef Haydn, Franciszek Liszt, Robert Schumann, Karol Maria Weber czy Feliks Mendelsohn, a także utwory wokalne, skrzypcowe i tzw. szkoły. Przeważały jednak utwory salonowe i transkrypcje⁵. Trzeba dodać, że w Krakowie, oprócz Krzyżanowskiego, wypożyczalnię nut prowadziło wówczas jeszcze sześć firm⁶. Nuty można było wypożyczać na miesiąc, klientów – podobnie jak w przypadku wypożyczalni książek – obowiązywała kaucja, ponadto najaktywniejsi wypożyczający jako nagrodę otrzymywali na własność nuty o wartości zależnej od wnoszonych opłat⁷.

Idea wypożyczalni książek w krótkim czasie trafiła do lamusa, a właściciel skoncentrował się na poszerzaniu asortymentu księgarni. Niezależnie od sprzedaży komisowej księgarnia prowadziła działalność hurtową, przyjmując całe nakłady niektórych tytułów na tzw. skład główny. W latach 1877–1900 doliczono się stu czterdziestu sześciu takich publikacji⁸. Zakres tematyczny wydawnictw był szeroki: dominowały dzieła z dziedziny medycyny, ale nie brakowało też utworów literackich, filozoficznych, ekonomicznych, religijnych, prawniczych, muzycznych, rolniczych. Można tu było również znaleźć podręczniki, biografie znanych postaci, przewodniki turystyczne, wreszcie pisma polityczne, m.in. Adama Mickiewicza.

Wśród książek medycznych najpopularniejsze były seria „Rozprawy z zakresu medycyny praktycznej” (ukazało się dwadzieścia zeszytów) oraz dzieła publikowane nakładem Wydawnictwa Dzieł Lekarskich Polskich. Spośród autorów można wymienić takie sławy ówczesnego świata lekarskiego, jak profesorowie Walery Jaworski, Napoleon Cybulski, Henryk Jordan czy Odon Bujwid.

Z utworów literackich były dostępne dzieła Adama Asnyka (*Poezye*), Marii Konopnickiej (*Czytania dla Tadzia i Zosi*, *Mickiewicz: jego życie i duch*), Marii Rodziewiczówny (*Czarny bóh, nowela na tle życia nihilistów*), Cezarego Jellenty (*Spowiedź zbira*), Jadwigi Łuszczewskiej (*Polska w pieśniach: Sobieski pod Wiedniem*). Z ciekawszych biografii można wymienić drukowane życiorysy Jędrzeja Śniadeckiego czy kardynała Włodzimierza Czackiego. Jeśli chodzi o utwory religijne, to przeważały żywoty świętych oraz zbiory kazań. Liczną grupę stanowiły podręcz-

niki szkolne z zakresu chemii, fizyki, tablice logarytmiczne, ale też np. podręcznik pirotechniki.

Krzyżanowski prowadził asortyment zarówno polski, jak i obcojęzyczny (szczególnie w języku francuskim)⁹. Oferował ponadto prenumeratę czasopism polskich (w 1878 roku trzydzieści dziewięć tytułów), niemieckich (czterdzieści cztery tytuły), francuskich (dwanaście tytułów), austriackich, angielskich i włoskich¹⁰.

Stopniowo księgarnia powiększała się, stając się jedną z największych firm w Galicji. Około 1876 roku Krzyżanowski przeniósł księgarnię do znacznie obszerniejszego lokalu przy Rynku Głównym 36 na linii A-B. Na parterze kamienicy należącej niegdyś do Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego zajmowała ona trzy pomieszczenia: pierwsze, tzw. front główny, w drugim oferowano wydawnictwa specjalistyczne oraz antykwaryczne, a także sztuchy i ryciny, w trzecim mieścił się dział muzyczny z wypożyczalnią nut. Tam też znajdowało się pianino, na którym klienci mogli przegrywać zakupione lub wypożyczone nuty. Na zapleczu usytuowano biuro. Funkcje poszczególnych pomieszczeń nie uległy zmianie aż do wybuchu drugiej wojny światowej¹¹.

Stopniowo księgarnia powiększała się

W latach osiemdziesiątych XIX stulecia (1883) w Krakowie działało jedenaście księgarni, a mianowicie: Kazimierza Bartoszewicza, Arona Fausta, Józefa Friedleina, Gebethnera i Spółki, Izraela Zygmunta He-

rzoga, Izaaka Himmelblaua, Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego, Samuela Landaua, Władysława Miłkowskiego, Franciszka Pobudkiewicza i Juliusza Wildta. Oprócz nich istniały wypożyczalnie książek prowadzone przez Polaków oraz żydowskie antykwariaty¹². W ostatniej dekadzie XIX wieku (1893) liczba firm nie uległa zmianie: działalności zaprzestały księgarnie Wildta, Bartoszewicza i Pobudkiewicza, zaś firma Samuela Landaua przeszła w ręce Stanisława Barańskiego. Powstały natomiast trzy nowe księgarnie: Spółki Wydawniczej Polskiej, Emeryka Leonarda Zwolińskiego oraz Leona Frommmera¹³.

W połowie lat osiemdziesiątych firma Krzyżanowskiego zatrudniała dwóch, a potem czterech pracowników, co sytuowało ją w gronie trzech największych księgarni krakowskich obok Friedleina oraz Gebethnera i Spółki¹⁴.

Stabilizacja liczby księgarni w Krakowie miała dwie przyczyny: w marcu 1877 roku – wobec skarg księgarzy na antykwariuszy i kolporterów sprzedających nowe książki oraz sprzeciwu w sprawie wydawania nowych koncesji dla księgarzy – prezydent Krakowa, Mikołaj Zyplikiewicz, zobowiązał się w liście do księgarzy ograniczyć liczbę wydawanych koncesji oraz ukrócić nieuczciwe praktyki antykwariuszy¹⁵. Drugą przyczyną

było zamykanie niektórych księgarni i otwieranie w ich miejsce nowych oraz zmiany właścicieli.

Księgarnia Krzyżanowskiego była świetnie zaopatrzona w podręczniki szkolne i książki naukowe. Corocznie ogłaszano drukiem wykazy podręczników gimnazjalnych znajdujących się w sprzedaży¹⁶, w tym także wydanych własnym nakładem. Firma była dostawcą zagranicznych nowości wydawniczych dla katedr, klinik i zakładów Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁷. W 1889 roku zrealizowała zamówienie na tysiąc trzysta woluminów dla Biblioteki Towarzystwa Tatrzańskiego w Zakopanem¹⁸.

Jesienią 1882 roku księgarnia Krzyżanowskiego brała udział w krajowej wystawie rolniczo-przemysłowej w Przemyślu, zaś w 1892 roku była współorganizatorem wystawy szkolnej okręgu krakowskiego, prezentując podręczniki i prace z zakresu pedagogiki¹⁹.

Ogłaszano liczne katalogi sortymentowe, nakładowe, komisowe, antykwaryczne oraz specjalne: książek religijnych, filozoficznych, rolniczych, ludowych, literatury dla dzieci i młodzieży, publikacji w języku francuskim. Wśród nich znaczną grupę stanowią katalogi wypożyczalni nut, ulotki reklamowe oraz ogłoszenia o subskrypcjach²⁰. Mimo że zachowała się tylko niewielka część katalogów, to jednak można na ich podstawie zaobserwować stały wzrost asortymentu księgarni. Ostatni zachowany dziewiętnastowieczny katalog rejestruje ponad dwa tysiące pięćset dostępnych w księgarni tytułów.

Już w latach siedemdziesiątych XIX wieku Krzyżanowski rozpoczął działalność wydawniczą. W latach 1879–1900 ukazały się dwadzieścia dwie publikacje wydane nakładem Krzyżanowskiego, nie licząc – rzecz jasna – katalogów własnych: wypożyczalni książek, wypożyczalni nut oraz katalogów księgarskich.

Były wśród nich dzieła o treści medycznej²¹, religijnej²², prawniczej²³, muzycznej²⁴, politycznej²⁵, a także przewodniki po Krakowie i Marienbadzie (Mariańskich Łażniach)²⁶ oraz jedna publikacja poświęcona grafologii²⁷. Corocznie, od 1892 roku, nakładem Krzyżanowskiego był wydawany *Kalendarz Lekarski Krakowski*²⁸.

Księgarnia korzystała w XIX stuleciu przede wszystkim z usług krakowskich drukarni: Związkowej, „Czasu”, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Władysława Jaworskiego, Wincentego Kornecznego, a w późniejszym okresie, kiedy firmę przejął Marian Krzyżanowski, drukowała swoje nakłady w drukarniach: Narodowej, Władysława Ludwika Anczyca i Spółki, Polskiej, Powszechnej, Gablerewicza, Ludowej, Literackiej i „Głosu Narodu”.

Wyraźne ożywienie działalności wydawniczej w zakresie literatury pięknej nastąpiło w pierwszej dekadzie XX wieku, kiedy zarząd nad księgarnią objął Marian Krzyżanowski – syn

założyciela firmy. Ukazały się m.in. *Fizjologia małżeństwa* i *Małe niedole pożycia małżeńskiego* Honoriusza Balzaka czy *Niebezpieczne związki* Choderlos de Laclos w doskonałych tłumaczeniach Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Szczególną, luksusową edycją było dwutomowe wydanie *Żywotów pań swawolnych* Piotra Brantôme’a z oryginalnymi drzeworytami, rozprowadzane w drodze subskrypcji²⁹.

Nakładem firmy ukazały się również dzieła tak znanych pisarzy i dramaturgów, jak: Stanisław Wyspiański (*Daniel, Kazimierz Wielki, Legenda i Sędziowie*), Stefan Żeromski (*Szyfrowe prace, Sułkowski, Rozdziobią nas kruki, wrony czy Róża*), Lucjan Rydel (*Zaczarowane koło* i trylogia *Zygmunt August*), Władysław Orkan (*Pomór i Drzewiej*), Waclaw Sieroszewski i Karol Hubert Rostworowski.

Marian Krzyżanowski wydawał także dzieła z zakresu filozofii, medycyny, rolnictwa, podręczniki szkolne oraz rozprawy ekonomiczne, głównie profesora Adama Krzyżanowskiego.

Wracając jednak do XIX stulecia, trzeba stwierdzić, że księgarnia specjalizowała się przede wszystkim w wydawaniu nut, przodując pod tym względem nie tylko w Galicji. W Krakowie oprócz Krzyżanowskiego nuty wydawały księgarnie: Daniela Edwarda Friedleina, Juliusza Wildta oraz Antoniego Piwarskiego³⁰. Ponieważ w podwawelskim grodzie nie było sztycharni nut, drukowano je głównie w firmach Bernharda Christopha Breitkopfa i Gottfrieda Christopha Härtla w Lipsku oraz Roodera i J. Eberlega w Wiedniu³¹.

Krzyżanowski przywiązywał dużą wagę do estetycznego wyglądu wydawanych przez siebie nut. Trzeba jednak przyznać, że okładki większości z nich nie miały większej wartości artystycznej, były bowiem „skrojone” na miarę przeciętnego klienta. Mimo to trafiały się prawdziwe rarytasy.

Kilka okładek przygotowali znani malarze, m.in. Elias Radzikowski (Jan Nepomucen Hock *Dwa oberki*) i Stanisław Wyspiański (Henryk Opieński *Bercause* i Bolesław Raczyński *Pieśni*)³². Dwie ostatnie kompozycje muzyczne były prezentowane, z uwagi na wysoki poziom edytorski, na Wystawie Drukarzkiej Towarzystwa „Polska Sztuka Stosowana” na przełomie 1904 i 1905 roku³².

Stanisław Andrzej Krzyżanowski korzystał z pomocy dwóch fachowców-muzyków: Adolfa Steibelta, dyrygenta chóru „Lutnia”, i Stanisława Mireckiego, nauczyciela śpiewu, którzy oceniali wartość rękopisów. Dopiero po zasięgnięciu ich opinii księgarnia nabywała manuskrypty, płacąc wysokie honorarium. Do 1914 roku nakładem firmy ukazały się prawie wszystkie najwybitniejsze kompozycje polskich autorów³³. Swoje utwory opublikowało na prawach wyłączności u Krzyżanowskiego około stu trzydziestu kompozytorów³⁴, w tym Jan Gall, Zygmunt

Noskowski, Adam Wroński, Felicjan Szopski, Władysław Żeleński i inni³⁵.

Przeciętny nakład nut w tamtych czasach wynosił około trzystu egzemplarzy, wyjątkowo utwór osiągał tysiąc egzemplarzy w kilku wydaniach³⁶. Ogółem w latach 1870–1914 księgarnia Krzyżanowskiego wydała czterysta dziewięćdziesiąt pięć pozycji nutowych, podczas gdy pozostałe krakowskie firmy łącznie opublikowały trzysta trzydzieści dziewięć tytułów (w tym Antoni Piwarski – dwieście pięćdziesiąt jeden, Juliusz Wildt – trzydzieści dziewięć, Daniel Edward Friedlein – dwadzieścia pięć, pozostali – dwadzieścia pięć).

Naturalną konsekwencją zainteresowań muzycznych Krzyżanowskiego było prowadzenie przy księgarni biura koncertowego. Rozpoczęło ono działalność już w 1870 roku, organizując występ Antoniego Rubinsteina. W 1879 roku krakowska publiczność miała okazję usłyszeć po raz pierwszy młodego pianistę Ignacego Paderewskiego, który wystąpił ze skrzypkiem Górkim. W latach późniejszych Paderewski, już jako słynny wirtuoz, dawał w Krakowie koncerty, z których dochód przeznaczal na cele dobroczynne. Artysta z dużą sympatią odnosił się do Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego, często bywał w jego księgarni podczas pobytu w Krakowie. Prenumerował u niego niemal wszystkie czasopisma polskie, które kazał wysłać do Szwajcarii, gdzie mieszkał³⁷.

Firma zorganizowała w sumie ponad trzysta koncertów muzyków polskich i zagranicznych, m.in. Johannes Brahmsa w 1880 roku czy słynnej śpiewaczki operowej, gwiazdy nowojorskiej Metropolitan Opera – Marceliny Sembrich-Kochańskiej³⁸. Szczególnym zainteresowaniem cieszył się koncert Pabla Sarasate'a, który odbył się 13 lutego 1884 roku³⁹. Mimo że działalność biura nie przynosiła dochodów, to przysparzała jednak firmie klientów⁴⁰.

W 1908 roku – o czym już wspomniano – kierownictwo księgarni objął syn założyciela, Marian Krzyżanowski⁴¹, który od 1903 roku odbywał praktykę u ojca, a potem w zagranicznych firmach księgarskich. W 1909 roku uzyskał prokurę, czyli stał się pełnoprawnym właścicielem firmy. Od tego momentu rozpoczął się nowy rozdział w dziejach księgarni, z większym naciskiem na działalność wydawniczą.

Przedstawiony tu przegląd rozmaitych aktywności podejmowanych przez Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego dowodzi, że księgarnia – nie ograniczając się do swej naturalnej, podstawowej funkcji – była swoistym centrum kultury, żywo oddziałującym na społeczeństwo Krakowa⁴².

¹ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr.). Rejestr Handlowy Sądu Okręgowego. Kopia pisma Magistratu m. Krakowa do S. A. Krzyżanowskiego z dnia 17 lutego 1870 roku zawiadamiającego o udzieleniu koncesji na księgarnię i skład nut przez c.k. Namiestnictwo reskrytem z dnia 3 lutego 1870 L. 4410. Sygn. RH 480. Zob. też: B. Łopuszański, *Krzyżanowski Stanisław Andrzej*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 617–618. Por. także: „Kurier Warszawski” z 2 lipca 1870 roku, nr 169.

² *Katalog tymczasowy wypożyczalni książek S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1870. Zgodnie z regulaminem klienci placili dziennie czterdzieści centów za jedno dzieło, siedemdziesiąt centów za dwa dzieła lub jeden złoty za trzy tytuły. Ponadto byli zobowiązani wnieść kaucję zwrotną za każdą wypożyczoną książkę. W razie zniszczenia książki mieli obowiązek pokryć jej cenę, z tym że mogli taki egzemplarz zatrzymać dla siebie.

³ *Katalog wypożyczalni nut muzycznych z księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie połączonej*, Kraków 1874.

⁴ *Katalog wypożyczalni nut muzycznych w księgarni S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1885.

⁵ M. Wala-Pasella, „Działalność muzyczna wydawnictw krakowskich w latach 1870–1914”, Kraków 1973, s. 48 (praca magisterska napisana w Katedrze Historii i Teorii Muzyki Uniwersytetu Jagiellońskiego).

⁶ Ibidem, s. 47. Były to wypożyczalnie nut Daniela Edwarda Friedleina, Antoniego Piwarskiego i Spółki, Aleksandra Nowoleckiego, A. Otremby, Leona Frommera oraz Leonarda Zwolińskiego i Spółki.

⁷ Ulotka reklamowa wypożyczalni nut Stanisława Andrzeja Krzyżanowskiego z 1878 roku.

⁸ K. J. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia. Lata 1881–1900*, t. 1–4, Kraków 1906–1916.

⁹ *Bulletin Mensuel de Nouvelles Publications Françaises parues en Mars 1914 distribué par la Librairie S. A. Krzyżanowski, à Cracovie*.

¹⁰ Ulotka reklamowa z 1878 roku. Por. także: *Nowy katalog książek i nut księgią i składem S. A. Krzyżanowskiego*, Kraków [b.r.].

¹¹ Wywiad z Janem Krzywdą, byłym pracownikiem księgarni Krzyżanowskiego, przeprowadzony 16 kwietnia 1985 roku.

¹² Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), sygn. Przyb. 152/71. Posiedzenie I Stowarzyszenia Księgarzy odbyte w biurze Wydziału III Magistratu w dniu 30 grudnia 1883 roku o godz. 4 popoł., zwołane z urzędu. Spis księgarń. Odpis dokumentu ze zbiorów Feliksa Pieczętkowskiego dokonany przez Gustawa Schmagera.

¹³ BJ, sygn. Przyb. 152/71. Wykaz istniejących w obrębie miasta Krakowa koncesjonowanych księgarń, antykwarni, handłów dzieł sztuki i nut, zakładów wypożyczania utworów literackich i artystycznych, przedsięwzięcia utrzymania czytelnicy z roku ok. 1893. Odpis dokumentu ze zbiorów Feliksa Pieczętkowskiego dokonany przez Gustawa Schmagera.

¹⁴ BJ, sygn. Przyb. 152/71. Spis pracowników księgarń z dnia 21 lutego 1884 roku. Odpis dokumentu ze zbiorów Feliksa Pieczętkowskiego dokonany przez Gustawa Schmagera. BJ, sygn. Przyb. 152/71. Wykaz pomocników i uczniów księgarskich sporządzony 23 października 1884 roku. Odpis dokumentu ze zbiorów Feliksa Pieczętkowskiego dokonany przez Gustawa Schmagera.

¹⁵ BJ, sygn. Przyb. 152/71. List Prezydenta miasta Krakowa do księgarzy krakowskich... z dnia 6 marca 1877 roku. Odpis dokumentu ze zbiorów Feliksa Pieczętkowskiego dokonany przez Gustawa Schmagera.

¹⁶ „Przewodnik Bibliograficzny” 1892, s. 156; 1893, s. 190; 1894, s. 199; 1898, s. 157; 1901, s. 157; 1902, s. 129.

¹⁷ B. Łopuszański, op. cit., s. 618.

¹⁸ „Przewodnik Bibliograficzny” 1889, s. 216.

¹⁹ „Przewodnik Bibliograficzny” 1882, s. 199–200; 1892, s. 178.

²⁰ BJ, Dział Dokumentów Życia Społecznego: *Katalog tymczasowy wypożyczalni książek S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1870; *Katalog księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1879; *Katalog księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1880; *Katalog dzieł treści religijnej i ludowych księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1880; *Katalog dzieł treści religijnej księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1877; *Katalog nut oraz książek nakładowych i komisowych księgią i składem S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1887; *Katalog księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1888; *Katalog książek znajdujących się na składzie w księgarni S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1895; *Katalog książek znajdujących się na składzie w księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie*, Kraków 1910; *Bulletin Mensuel de Nouvelles Publications Françaises parues en Mars 1914 distribué par la Librairie S. A. Krzyżanowski, à Cracovie*; *Katalog sortymentowy księgią S. A. Krzyżanowskiego w Krakowie. Dział Nauki przyrodnicze. Matematyka*, Kraków 1914–1915; *Katalog księgią sortymentowej S. A. Krzyżanowskiego*, Kraków 1915.

²¹ E. M. Jaworska, *Kuchnia higieniczna, ze szczególnem uwzględnieniem potrzeb chorych, z wstępem i dodatkiem lekarskim*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, 1897, 8, s. XIX

i 382, kor. 6 = rb. 2.70 [zawartość: *Kuchnia higieniczna*, przez E. Jaworską; *Dyetytyka szczygółowa*, przez dr. W. Jaworskiego]; M. Nartowski dr, *Promienie Röntgena i ich zastosowanie do celów rozpoznawczych i leczniczych (Almae Matri Jagellonicae dla uczczenia 500-letniego jubileuszu)*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. c.k. Uniw. Jag., 1900, 8 większa, k. nl. 4, s. 109, kor. 8; idem, *Zaduma (Melancholia)*, odb. z Przegl. lek., Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, 1900, 8, k. 2, s. 43, kor. 2; M. Zieleniewski dr, *Skorowidz ważniejszych zakładów zdrojowo-kąpielowych, wodoleczniczych, galaktoterapeutycznych, klimatycznych, sanatoryjów i kąpielisk morskich*, odb. z Kalendarza lek. krak., Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, 1891, 16, s. 16.

²² J. Felix, S.J, *Kamelitanka*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. W. Korneckiego, 1882, 8, s. V i 32, hal. 60.

²³ Karmon, *Systematyczny wykład prawa wekslowego, opracował na podstawie ogólnej ustawy wekslowej niemieckiej, a względnie powszechnej ustawy wekslowej austriackiej*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. J. Piszta w Tarnowie, 1888, 8, str. XI, 1 nl. i 155, kor. 4.

²⁴ Jordan J. D., *Zasady muzyki wraz z wiadomościami niezbędnymi przy nauce śpiewu, gry na fortepianie i innych instrumentach*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. Uniw. Jag., 1898, 8, s. 74, z nutami w teks., kor. 1.60.

²⁵ W. Lutosławski, *Bańki mydlane, pogląd krytyczny na tak zwany satanizm nagich a pijanych dusz*, odb. z „Czasu”, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 1899, 8 mała, s. 32, hal. 60; idem, *O wychowaniu narodowym*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 1900, 16, s. 44, kor. 1.

²⁶ *Kraków. Przewodnik po Krakowie*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, br., 8, s. 16; J. Latkowski dr, *Przewodnik po Marynbadzie i okolicy*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. Uniw. Jag., 1900, 16, s. 62 i 1 nl., hal. 60.

²⁷ Cz. L. Czyński dr prof., *Grafologia, podręcznik do rozpoznawania z pisma stanu moralnego osób, tychże zdolności i skłonności towarzyskich*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. Związkowa, 1888, 8, s. 16, z tabl. litogr., hal. 40.

²⁸ F. Murdzieński dr, *Kalendarz lekarski krakowski na r. 1892, rocz. I*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 16, s. 196, z notatkami na cały rok, opr. kor. 3.20; idem, *Kalendarz lekarski krakowski na r. 1893, rocz. II*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 16, s. 24 nl., 234 i 6 nl., z notatnikiem na kwartyły I–IV i z portretem dr. Jakubowskiego, opr. kor. 3.20; idem, *Kalendarz lekarski krakowski na r. 1894, rocz. III*, Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 16, s. 12 nl., VI, 242 i 6 nl., z notatnikiem na kwartyły I–IV i z portretem prof. dr. Teichmana, opr. kor. 3.20; J. Raczyński dr, *Kalendarz lekarski krakowski na r. 1895, rocz. IV*, ułożył... Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 16, s. 222, z notatnikiem, opr. kor. 3.20; idem, *Kalendarz lekarski krakowski na r. 1896–1900, rocz. V–X*, ułożył... Kraków, nakł. S. A. Krzyżanowskiego, druk. „Czasu”, 16, s. 222, z notatnikiem, opr. kor. 3.20.

²⁹ L. Fiszer, *Wspomnienia starego księgarza*, Warszawa 1959, s. 161–162. Por. także prospekt reklamowy oraz kartę zamówienia *Żywotów pań swawolnych Brantôme'a* z 1914 roku; BJ, Oddz. Dok. Życia Społecznego, sygn. XVIIlo.

³⁰ M. Wala-Pasella, op. cit., s. 9.

³¹ Ibidem, s. 42. Por. także: J. Reiss, *Krakowscy pionierzy muzycznej kultury*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1936, nr 37, s. 2–3; B. Łopuszański, op. cit., s. 617–618.

³² *Wystawa drukarska... Towarzystwa „Polska Sztuka Stosowana” od dnia 24 XII 1904–10 III 1905. Katalog*, Kraków 1905, s. 47, poz. 105–106.

³³ J. Reiss, *Krakowscy pionierzy*, s. 2–3.

³⁴ M. Wala-Pasella, op. cit., s. 18.

³⁵ B. Łopuszański, op. cit., s. 618.

³⁶ Z. Jachimiecki, *Muzyka polska od r. 1864 do r. 1914, w: Polska, jej dzieje i kultura*, t. 3, Warszawa 1928, s. 896.

³⁷ M. Krzyżanowski, *Wspomnienia księgarza*, w: *Kopiec wspomnień*, wyd. 2, Kraków 1964, s. 138–139.

³⁸ Ibidem, s. 140. Por. także: J. Reiss, *Krakowscy pionierzy*, s. 2–3.

³⁹ J. Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914*, Kraków 1939.

⁴⁰ M. Krzyżanowski, op. cit., s. 138.

⁴¹ BJ, rkps sygn. Przyb. 4/75. Ogłoszenie o przejęciu firmy przez Mariana Krzyżanowskiego z maja 1908 roku (w języku niemieckim). Korespondencja z firmy księgarskiej Mariana Krzyżanowskiego.

⁴² Więcej o dziejach firmy zob. A. Ruta, *Księgarnia S. A. Krzyżanowski w Krakowie. Zarys dziejów 1870–1950*, Kraków 2003.

